

Heves megye népe az 1848—49-es szabadságharc dicsőséges tavaszi hadjáratában

Szép fejezeteket minden nép történetében találunk. De a népek történetében azok a fejezetek a legszebbek, melyek a külső ellenség ellen folytatott harcokat írják le, vagy pedig az elnyomott osztályok felemelkedéséért folytatott küzdelmét tárják eléink. A magyar nép történetének is azok a harcok a legszebb fejezetei, melyeket évszázadokon keresztül folytatott az emberi haladás védelmében egyrészt a török, másrészt pedig a gyarmatosító Habsburg hatalom ellen. Történelmünknek ilyen fejezetei közé számítjuk azokat a küzdelmeket, melyek összefonódtak az általános fejlődéssel, az európai forradalmakkal, melyek egyúttal korszakhatárt is jelentettek az elavult régi és a megszületendő új között.

El nem szürkülő határkövet jelent népünk történetében az 1848—49-es forradalom és szabadságharc, amikor nemcsak az ország függetlenségét kellett fegyverrel a kézben megvédeni, hanem küzdeni kellett a feudális megkötöttségek felszámolásáért is.

Hogy ez a harc ne érje váratlanul és szétforgácsolva a nemzetet, haladó politikusaink legjobbjai már a reformkorban hozzáfekedtek ez erők politikai megszervezéséhez. Ebben a szakaszban szervezte meg Kossuth a polgárság szerepét betöltő megyei nemességet. Ebben az időszakban vette észre azt is, hogy a megyei nemesség egymagában nem képes a bécsi reakcióval szemben eredményesen felvenni a harcot, mikor a bécsi udvart anyagilag támogatja az osztrák burzsoázia és a magyar arisztokrácia is. Ugyancsak akkor — a reformkorban — látta Kossuth azt is, hogy a sok oldalról támogatott reakció miatt az erők politikai egyesítésére van szükség. Bámulatosan szívós szervező munkájával, ha nemesi ingadozástól nem is mentesen, de 1848 már-

ciusára mégis csak létrejött egy Habsburg-ellenes egységfront, mely a szabadságharc fegyveres szakaszában a szervezés politikai bázisát jelentette.

Az események beigazolták, hogy erre a politikai szervező munkára szükség volt, hiszen a francia forradalom júliusi veresége után a Habsburg-reakció is megerősödött és ellenünk fordult, hogy megsemmisítse 1848 márciusának vívmányait. A megváltozott helyzetnek megfelelően Kossuth és a baloldal szervező munkája sem merült ki csupán a politikai szervezésben. Hozzá kellett látni a védelem fegyveres megszervezéséhez. Már 1848 nyarán gondoskodni kellett a védelemhez szükséges pénzalap megteremtéséről és a hadsereg felállításáról, annak kiegészítéséről. Ugyanakkor olyan intézkedéseket is kellett hozni, amelyek megteremtik a harc erkölcsi biztonságérzetét. A hadsereg pénzalapjának megteremtése és magának a hadseregnek a felállítása mellett nem lehetett elfeledkezni a későbbiek folyamán a békés termelés hadigazdálkodásra való áttéréséről sem. Teremteni kellett egy olyan államapparátust is, mely kibírja a fegyveres harc jelentette megpróbáltatásokat.

Ezek a fegyveres harc előkészítésével járó feladatok Kossuth és a kormány vállalt terheltek, hiszen ők voltak a szabadságharc és a forradalom szervezésének felsőfokú irányítói. A felső vezetésnek segédkezet nyújtott a baloldal is, különösen a fegyveres harc anyagi szükségleteinek előteremtésében és a politikai irányításban. Segédkezet nyújtottak továbbá a nemesség haladó elemei, akik már az előkészítés időszakában is Kossuth köré tömörültek. Azonban a harc szervezésekor és „...a forradalmi háború alatt a középső vezetés szerve — a „végrehajtó szerv” — a megye volt, amely a közigazgatás minden ágának ellátása mellett a háborús helyzet által adódó hadseregszervezési, népfelkelési, honvédelmi és hadigazdálkodási feladatok ellátására szolgált, saját hatáskörében meglehetősen nagy autonómiával. Reá hárult nemcsak a rendeletek kihirdetése és betartása, hanem a nép felvilágosítása és vezetése, politikai, gazdasági és katonai irányítása is. A megyei, városi hatósághoz küldte Kossuth a rendeleteket, intézkedéseket, felhívásokat. Őket tette felelőssé azoknak végrehajtásáért....”¹⁾

Mindegyik megye nem vehette ki egyformán részét az önvédelmi harc sikereit biztosító anyagi feltételek megteremtésében. A kormány által elrendelt feladatokat elsősorban azoknak a törvényhatóságoknak kellett teljesíteniök, melyeket nem szállt meg az ellenség, vagy melyeket nem bénított meg a nemzetiségekkel vívott harc.

Az ellenség által nem érintett, a nemzetiségi mozgalmak által nem zavart megyék — mindössze hat-nyolc megye — apparátusának első próbaköve az volt, hogy pótolniuk kellett a többi törvényhatóságok helyett is a fegyveres harc pénz- és emberanyagát, utánpótlását és annak szállítását. Ezekhez a területekhez tartozott Heves megye is.

Történelmünk folyamán Hatvan—Gyöngyös—Eger—Miskolc térsége, — tehát zömmel Heves megye — a hadműveletek előkészítésében és a hadseregek felvonulásában mindig kulcponti helyzettel rendelkezett. Ez észlelhető a törökellenes végvári harcok alkalmával, a Rákóczi-szabadságharcban, nemkülönben a Tanácsköztársaság honvédő harcainak májusi hadjáratában is. Heves megyének, mint az ellenség által nem érintett területnek a szabadságharc folyamán is fontos szerep jutott.

Ennek a fontos szerepnek, — ha nem is zökkenésmentesen, de mégis — megfelelt a megye akkor, amikor a nemzetiségek támadása és Windischgrätz betörése érték az országot. Kijárlította a nemzetőrséget és lehetővé tette, hogy mint átvonulási területen gyorsan és eredményesen folyjon az anyag- és csapatszállítás, elszállásolás és élelmezés.

A legnagyobb próbát nem is annyira a nemzetiségek elleni harc, vagy Windischgrätz seregének az országba való betörése jelentette, hanem az utóbbi seregének a megye területén való megjelenése. Ez váltotta ki a népből azt a hősiés ellenállást, emberfeletti áldozatvállalást, amely megteremtette a dicsőséges tavaszi hadjárat megindításának lehetőségét. Az a korszak volt már ez az 1848-as európai forradalmak történetében, amikor az 1848-as európai forradalmak tüzei kialvóban voltak és csak a magyar és a római forradalom lángja világította be Európa egét. Erre a fényessé vált lángra figyelt fel az egész haladó Európa. A nagy gondolkozók, Marx és Engels pedig úgy látták, hogy a magyar forradalom 1849 január utáni szakasza „.....a 48-as esztendő hősiés utójátéka..., de olyan utójátéka, mely egyben a 49-es év új, forradalmi harcainak előjátéka...”¹a

Igy terelődött 1849 januárjától Heves megyére a nemzet fi-gyelme, hiszen a magyar hadsereg és a magyar nép közötti összhang és a partizánharcok mutatták meg, hogy az ország fővárosának eleste után nem következik be szükségszerűen a szabadságharc bukása is.

Görgey állandó hátrálása miatt az osztrák sereg 1848 január 5-én érte el Pestet, az ország fővárosát. Pest megszállásával az ellenség szinte már a megye határához nyomult előre és az értesülések szerint három irányba: Szolnok, Kecskemét és

Miskolc felé akart előretörni²⁾), hogy ezen a térségen erőszakolja ki a Tiszán való átkelést és lehetővé tegye a kormány és az országgyűlés teljes bekerítését, megsemmisítését. Windischgrätznek a megyén való átvonulási tervéről a megyei bizottmányi gyűlés is idejekorán értesült, de megbizonyosodhatott az osztrákok ebbeli szándékáról akkor, amikor az osztrák csapatok Pestet elhagyták.

Az ellenség közvetlen közelsége, az előnyomulás veszélye megsokszorozta a tennivalókat. A megsokszorozódott tennivalókra a kormánynak is kiterjedt a figyelme, Kossuth konkrétan is meghatározta a feladatokat s elrendelte: a megszálló ellenségnek szállást, élelmet, fuvarot ne adjanak. Az élelmet, takarmányt még idejében takarítsák el, vagy semmisítsék meg, hogy próbára tegyék, válságba hozzák az ellenséges utánpótlást, meglassítsák annak előnyomulását és ezzel időt biztosítsanak a honvédsereg összpontosítására, előnyös felvonulására. Az állami vagyont tegyék biztonságba. Az adót szedjék be, az újoncozást hajtsák végre, hogy ezzel is biztosítsák az önvédelmi harc két fontos előfeltételét. A nép adományait juttassák el Debrecenbe. Szervezzenek szabadcsapatokat, melyek az ellenséget nem várt oldalról és nem várt időben megtámadják, utánpótlását pedig lehetetlenné teszik. Állítsák fel a népfelkelést, hogy az ellenségnek ne legyen egy nyugodt órája sem. Segítsék elő a magyar hadsereg gyors felvonulását azzal, hogy jókarba helyezik az elhanyagolt megyei utakat és megjavítják a rozszant fahidakat. Ugyanakkor szervezzék meg egy esetleges ellenséges előnyomulás esetére az utak eltorlaszolását és a hidak lerombolását³⁾. Elrendelte továbbá, hogy a megszállott területekkel szüneteljen az áruforgalom⁴⁾. A megszállásnak kitétt helységekből rendeljenek el ostromállapotot és szervezzenek rögtönítélő bíróságokat⁵⁾. Senki ne levelezzen az ellenséggel, tőle megbízatást el ne vállaljon. Ezeknek a forradalmi rendeleteknek a végrehajtásá-
val segítette volna elő a megyei bizottmány a harc sikerét.

A kormány és Kossuth a megyére elsősorban mint végrehajtó szervre számított. A megyéhez rendeletek érkeztek, amelyeket végre kellett volna hajtania. De a forradalmi szellemű intézkedések és maga a forradalom sem zárja ki azt, — sőt elősegíti — az egyesek és intézmények spontaneitását, öntevékenységet. Kossuth irányelv-szerű rendeleteket küldött. Elrendelte, hogy az ellenséges kémtevékenység meggátlása érdekében az éberségre nagy gondot fordítsanak. De annak kivitelezését, az igazoló helyek felállítását, a nemzetőri igazoló járőrszolgálat megszervezését már a megyei apparátus öntevékenységre bízta. Intézkedett a szabadcsapatok megszervezéséről is,

azonban a felszerelésükhöz szükséges költségek előteremtését: a hazaárulók lezárolt javainak felhasználását, annak önvédelmi harcra való fordítását ugyanakkor a megyei tisztviselők forradalmi kezdeményezésétől várta. Rendeletei kiterjedtek a nép felvilágosítására, az ellenséges propaganda elhárítására, de ennek ügyes, találékony végrehajtása a megyei tisztviselőkre várt. Ellenséges megszállás esetére a megyéknek kellett volna beosztaniuk a teendőket a legapróbb részletekig. Meg kellett volna szervezniük azt is, hogy egy-egy megbízott fizikai akadályoztatása esetén ki lássa el annak teendőit. Kossuth megkövetelte a megye és a kormány közötti szoros összeköttetést, de a többi törvényhatósággal való kapcsolat már a megyegyűlés forradalmi, tehát a spontaneitást nem kizáró szelleméből kellett volna, hogy fakadjon. Kossuth a legutolsó esetében szólt bele a szűkebb szervezés kérdésébe. A megyére bízta azt, hogy hogyan oldja meg.

A szabadságharc és a forradalom vezető ereje, a megyei nemesség, gyűlésein hozott is határozatokat mind a preventív intézkedésekre, mind pedig-a megszállott területek lakosságának magatartására vonatkozóan. Elrendelte, hogy a hadianyagokat: ónt, ólmot, puskaport, fegyvereket, a pénztárakban lévő pénzt, nemkülönben a raktárakban tárolt ruha- és bőryanagot szállítsák el Debrecenbe, illetve Nagyváradra⁶). Az alispán a gyűlés megbízásából a nyomdával is rendelkezett. Megbeszéléseket folytatott annak vezetőjével, hogy ha az ellenség esetleg bevonul Egerbe, akkor ne nyomtassanak számukra semmiféle felhívást, vagy más propagandairatot⁷). A tisztviselőknek elrendelte, hogy legalább kéthetenként járják be a körzetüket, hallgassák meg és orvosolják a nép jogos panaszait és végezzenek felvilágosító munkát az ellenséges propaganda elhárítására. Összeíratta a választmányi gyűlés a felesleges gabonaneműeket és elszállításukra határozatokat hozott⁸).

A köznemesség álláspontját kifejező megyegyűlés azonban csak elrendelte ezeket. Végrehajtásukról, ellenőrzésükről — a szorosan vett katonai anyagok és a pénz egyrészének elszállításán kívül — nem gondoskodott. Nem is annyira a végrehajtásra gondolt, hanem az egyszerű, kényelmes és óvatos közzétételre, plakátírozásra. Az ellenség elől nemcsak a magánosok feleslegeit nem takarították el, hanem még az állami raktárakat is az ellenség prédájára hagyták. Gyöngyösön például a bevonuló osztrák hadsereg több napra tudta magát ellátni élelmiszerekkel, mert nem gondoskodtak annak elszállításáról⁹).

Természetesen ebben az esetben nem beszélhetünk a megyei nemesség forradalmi szelleméről, de még spontaneitásáról sem. Pedig a megyei nemesség nem volt magára hagyva. Buzdítást

kapott a néptől, a radikális forradalmi kormánybiztosoktól és nem egy esetben a szomszédos törvényhatóságoktól is. Hogy az élelmiszerek elszállítására vonatkozó rendelet nem teljesíthetetlen feladat, arra vonatkozóan Halassy Kázmér mutatott lelkesítő példát, aki szállítási kormánybiztos volt Szolnokon. Ő végezte az oroszlánrészét annak a munkának, amelyet a kormány Debrecenbe való átköltözése jelentett. A Szolnokig vasúton érkezett fegyvergyár anyagát, a nagy mennyiségű hadianyagot, élelmet és kormányhivatalokat, a munkásokat, azoknak felszerelését és a tűzérési felszerelést neki kellett a vasúti kocsikról szekerekre átrakatnia és Debrecenbe, illetve Nagyváradra szállítania. De ennek ellenére már január 15-én jelentette, hogy a honvédelmi szereket addig a napig Szolnokról mind továbbszállította, sőt ezeken kívül nagy mennyiségű búzát, zabot és lisztet is szállított el az ellenség elől¹⁰). Amikor pedig elvégezte ezt a fáradságos szervező munkát, akkor sem maradt féltlenül. Nem várt külön utasításra, hanem emberfeletti feiadatként vállalta az ellenséges portyázás, felderítés közepette, hogy folyamatosan biztosítja a körzetében alakult szabadcsapatoknak élelmezését. Amikor a hős Mesterházy őrnagy örömmel üdvözölte Repeczky Ferenc kormánybiztossá való kinevezését és kérte, hogy engedélyezzék az új szabadcsapatok megalakulását, az élelmezésre nem is tesz külön javaslatot, hanem hivatkozik arra, hogy „...élelmezésök (t. i. szabadcsapatának élelmezése — B. Gy.), mint seregemnek eddig, ezentúl is Halassy Kázmér kormánybiztos úr gondoskodásából történendik...”¹¹) A megye más törvényhatóságoktól pedig a szervezés és összeköttetés megszerzésére kapott tanácsot. Debrecen városa a városi Honvédelmi Bizottmány útján levelezett Heves megyével. Már ezzel a ténynyel is felhívta a megye figyelmét arra, hogy válságos pillanatokot sem vesztegethető helyzetben gyors és radikális intézkedések foganatosítására alkalmas szervet kell létrehozni¹²), amit különben maga a kormány is elrendelt. A szatmáriak is Debrecenen keresztül jelentették, hogy az ellenség Nagybányáig jutott előre és a szomszédos megyéket így veszélyeztetve látják. Éppen ezért azt javasolják, hogy Heves megye is szervezze meg keleri határán a figyelő- és jelentő szolgálatot, hogy az esetleg betörő ellenséggel minél gyorsabban fel tudják venni a harcot.¹³)

A megyei nemesség által hozott felemás hazafiságból fakadó rendeletek negreghajtását nagyban akadályozta a fizetéses tisztviselők magatartása. Már a rendeletek kibocsajtása, írásban való rögzítése is nehezen ment, mert az írnokok nagy része meg sem jelent az üléseken. A megyei apparátus bomlását mutató helyzetben még az ingadozó Halassy Gáspár másodal-

ispán sem tudott szemet hunyni az efféle fegyelmezetlenségeken és szemrehányó hangon fakadt ki a január 16-i bizottmányi ülésen. „...A jegyzői fizetéses hivatalnokok közül némelyek az ülésen vagy ritkán, vagy későn, vagy éppen meg sem jelennek és ezáltal az ülésekben előforduló ügyek rendes és gyors tárgyalhatása szenved hátramaradást..., miután jelenleg gyakran igen sürgős intézkedések kívánatnak meg, a jegyzők pontos megjelenésre figyelmeztetni határozottak”¹⁴).

Ezek a fizetéses megyei hivatalnokok, az 1848. március 15-e előtti regime „beamterei”, március 15-e után bent maradtak a megyei apparátusban és mint a reakció meghitt emberei, akadályozóivá váltak a forradalmi harcnak nemcsak megyei, hanem országos viszonylatban is. Nem szabad azonban csupán erre vezetni vissza a megyei apparátus működéséből származó hibákat. Ha a fenti megyegyűlés teljes és lelkes is lett volna, akkor sem lett volna végrehajtó eredménye. A végrehajtásért felelős szervek, a szolgabírák ugyanis — jobbik esetben — egymás után mondtak le az ellenség közeledtére hivatalukról a „betegség”¹⁵), vagy az „otthoni el nem halasztható elfoglaltság”-nak színes, de átlátszó okára hivatkozva.¹⁶) A legtöbb azonban ezt a formális lépést sem tette meg, hanem elmenekült körzetéből az ellenség elől. Akik nem mentek el, azok sem tettek eleget kötelességüknek. A már meg-megjelenő, ide-odavonuló ellenségről sem tettek jelentést feletteseiknek. Kötelességteljesítésükre az a legjellemzőbb, hogy mikor február elején egy kisebb ellenséges csapat átvonult a megyén, az alispáni hivatal ezt csak akkor tudta meg, mikor már a felderítést elvégezve, visszavonultak Kápolnára¹⁷).

Eközben Windischgrätz hadseregének előcsapata már január 20-ra elérte Hatvan városát. 22-én már Gyöngyösön volt, innen pedig Kápolna felé vette útját. Felderítő csapatai naponként rajzoltak Poroszló, Verpelét, Pétervására irányába. Megjelenésüket pusztítás, rablás jelezte. Napirenden voltak a sarcolások, melyek meghaladták a helységek anyagi teherbíró képességét. Gyöngyösre, majd később Egerre is hatalmas összeget vetettek ki. Nemfizetés esetén tűzokat szedtek¹⁸). A lakosságra nehezedett az elszállásolásuknak minden kellemetlensége. Nem volt biztonságban az állatállomány, a takarmány és az élelem. Még a bevetett földeket sem kímélték. A nők becsülete ki volt téve a katonák kénye-kedvének. Az osztrák hadseregnek tett fuvarozás olyan nagymérvű és szünetet nem ismerő volt, hogy a lóval rendelkező gazdák sem éjjelt, sem pedig nappalt nem ismerhettek, csak az országutakat járták. Nem volt sokkal különb azoknak a helységeknek sorsa sem, amelyekben nem volt elszál-

lásolva ellenséges katonaság, de elfoglalt területre estek. Lakosaiknak állandóan rettegniök kellett a megismétlődő rablásoktól. Pétervásárát például rajtaütéssel rabolták ki a megszállók.¹⁹⁾ Tófaluból a helység kasszáját vitték el, mintegy 2100 forinttal, annak ellenére, hogy a tanácsbéli emberek azt elrejtették.²⁰⁾ Sirokon olyan károkát okoztak, hogy a lerongyolódott és az élelmétől megfosztott lakosság a kormánytól kért később valamilyes támogatást²¹⁾. Kálban Öreg Antal Jánosnak és Tompa Jánosnak jelentett megélhetési problémát az, hogy az ellenség kirabolta őket²²⁾.

Az ellenséges megszállók nemcsak rablással, fosztogatással, sarcolással és magas fuvarigényekkel tették lehetetlenné az elfoglalt terület életét, hanem más eszközökkel, mint például mesterséges árdrágítással is igyekeztek fokozni az elkeseredést. Gyöngyösön, hogy látszólag kedvezzenek a mészárosoknak, és egyben a szegényebb lakosság körében elkeseredést szüljenek, továbbá hogy a még el nem foglalt területeken felverjék az élelmiszerek árát, megnehezítsék a honvédség élelmezését: felemelték a hús árát az ellenséges polgári biztosok. A polgárság jobb módú rétegéhez tartozó mészárosok még Gyöngyös felszabadulása után is az osztrák hadsereg otlélékora kialakult árviszonyokat akarták fenntartani. Azzal a megokolással érveltek még a magyar kormány felé is, hogy az osztrák sereg biztosai azt egyszer már megengedték²³⁾.

A megyei nemesség ingadozása megmutatkozott már a preventív intézkedések végrehajtásánál. Az ellenség megjelenésekor ez az ingadozás mind jobban az árulás felé tolódott el. A jól felszerelt osztrák sereg megjelenésekor még inkább el kellett volna mélyíteni a népre támaszkodó forradalmi hadszervezést. Még forradalmibb intézkedésekre lett volna szükség. Viszont ezek a forradalmi intézkedések a nép felfegyverzését jelentették volna. Már pedig a parasztmozgalmaktól terhes időkben a nemesség irtózott fegyvert adni a parasztok kezébe. A nemesség állásfoglalása már akkor megmutatkozott, mikor az ellenség Gyöngyösről mintegy 50 kilométerről felszólította a megye vezetőit, hogy a rendeleteit maradék nélkül hajtsák végre. Már január 23-án követelte a foglyok szabadon bocsájtását és Kürthy Károly szolgabíró javainak zárolását, mert ő a kapott parancshoz híven a hatvani sóházból Debrecenbe menekítette el az állam pénzét, nehogy az az ellenség kezébe jusson. (Kürthy az ellenséges rendelet kibocsájtásakor éppen Debrecenben volt.) Az alispán elnöklésével összeült választmányi gyűlés rögtön elhatározta, hogy szabadon bocsájtják a foglyokat, az ellenséges felhívást pedig az összes járásokban köröztetik „miheztartás

végett". Kürthy Károly javait pedig csak azért nem zárolták, mert abban a maguk birtokát is veszélyeztetve látták²⁴). Az érelyes kormánybiztos közbelépése, továbbá Kossuth rosszállása és a magyar hadsereg jelenléte véget vetett ugyan az árulásnak, visszakozót fújt a választmány, de mégis szükségesnek tartották, hogy felfedjék azokat az okokat, melyek féltettes hatóságainál enyhítő körülmények lehetnek: „...Nem mulaszthatjuk el a tiszt. honvédelmi bizottmányt ez alkalommal arról is értesíteni s megnyugtatni — jelzik a megyegyűlés jegyzőkönyvei —, miként szárnyaló hírek után tudomásunkra jutott az, hogy a honvédelmi bizottmány azon véleménnyel volna irányunkban, mintha mi azért, mert az ellenség parancsai hozzánk érkeztek, a magyar hazafiúságból tán kivetkeztettünk és néki hódoltunk, vagy éppen a honvédelmi bizottmánytól egészen idegenekké lettünk volna; távol legyen! Mi a magyar hazának míg élünk, hű fiai, a magyar szabadságnak lelkes és hű bajnokai vagyunk, mi a honvédelmi bizottmánynak közre munkálásaink által, valamint eddig szent Céljaink kivihetésében segéd kezeket nyújtottunk, úgy fogadásunk, miként ezentul is nyújtandunk; nem tartjuk ezt szükségesnek sok okokkal támogatni, elegendők erre az ide... mellékelt jegyző könyvi kivonat, mely működésünk jelképe. Elegendő a fennérintett vélemény alaptalanságára az is, miként azon alkalommal, miként az ellenség székhelyünket (Egert, — B. Gy.) meglepetéssel, s az általi elfoglalással fenyegette (50 kilométer távolságról!), mi sem az általa kívánt hódolást nem nyilvánítottuk, sem más részbeni intézkedésnek helyet nem adtunk, *ha netalán némi engedelményt iránta mutattunk is, az nem annyira hazafiatlanságunknak, mint a szigorú kéntelenítésnek tulajdonítható*; mely előrebocsájtottak után, midőn a honvédelmi bizottmánynak hűségünket, hozzá erőss, tántoríthatatlan ragaszkodásunkat nyilvánítandók, kívánjuk: miként a Magyarok hatalmas Istene terjessze áldását szent Célunkra.”²⁵) Azonban ez a kimagyarázkodás sem jelentette a harcban való aktív részvételt, csak legfeljebb egy újabb ingadozásokkal teli „szimpátiát.”

Ilyen körülmények között természetesen a megye vezetősége nem gondolt a nemzetország szélesebb körű mozgósítására, de a népfelkelés hatékony megszervezésére sem. Pedig a mozgósítandó nemzetőröknek megvolt az alapja. Magvát a már meglévő nemzetőrségi egységek képezték. A nemzetország feladata eredetileg a rend fenntartása volt, de a fegyveres harc folyamán alakultak belőle bizonyos időre önkéntes csapatok, mozgó nemzetőrök, melyeknek ugyanaz volt a rendeltetésük, mint a honvédseregnek. Kiképzésükben, különösen a nemzetiségek nagyobb megmozdulásától kezdve, ez a fontossá vált rendeltetés meg is

nyilatkozott. A nemzetőrség szervezeténél fogva arra is hivatva volt, hogy a nép széles rétegeiben ápolja, ébren tartsa a honvédelmi fegyveres harc iránti lelkesedést. Ha pedig általános ellenállásra kerül a sor, akkor a felmerülő hadiszükségnek megfelelően vagy zászlóalj-beosztásban támogassa a hadsereget, vagy úgynevezett önkéntes csapatokra oszolva szívja magához a nép széles tömegeit és szervezze meg az ellenség nyugtalanítását, utánpótlásának megsemmisítését.

Heves megyében a népfelkelés alapját jelentő nemzetőrségnek létszáma 12.952 fő volt²⁶⁾. Sőt már voltak olyan egységei, melyek a tűzkeresztségen is átestek, hiszen 1848 év nyarán és őszén többfelé csatáztak. Így: az Al-Dunánál, Délvidéken, Rimaszombatnál, Erdélyben Szeben alatt, Nagyszombatnál, Kassánál és Eperjesnél. Ha volt is még helytállásukban kívánni való, — amit igen sokszor a „császári hadvezetés” eredményezett — de mégis csak ezekben a csatákban alakultak ki a hevesi nemzetőrség harcos hagyományai, amelyekből a népfelkelés is kellett, hogy táplálkozzon.

A megalakulásának pillanatától megmutatkozott lelkesedés is annak volt előjele, hogy a nemzetőrség el tudja látni a népfelkelés kiszélesítésének feladatát. Mikor önkénteseket kellett indítani a táborokba, akkor jelentkezőkben nem volt hiány. Akik itthon maradtak, azok szintén áldozatos szolgálatot végeztek. Órították a hidakat, fegyver- és lőszerkészleteket, az utak mentén pedig járőrszolgálatot láttak el. A fogolykíséretnél tehermentesítették a katonaságot. Segítségükkel gyűjtötték össze a fegyvereket, de jelentő- és összekötő szolgálatra is beváltak.

Nem sokkal több aktivitást mutatott a megye vezetősége a szabadcsapatok kiállításában és felszerelésében sem. Pedig a kormány idejében felhívta a megyei választmány figyelmét a könnyen mozgó szabadcsapatok alakítására. Szervezésükre csak Kossuth, Szemere és Repeczky Ferenc kormánybiztos erélyes sürgetésére indultak meg kísérletek, de ezek is majdnem csak formális lépések maradtak. Gáhi József udvari kapitány a megye felhívására ismét megkezdte a szabadcsapat szervezését, azonban ez a hivatalos szervezés is majdnem elsüllyedt a bürokrácia útvesztőjében. Amikor Gáhi 1849 február 14-én bejelentette a szervezést, és pénzt — mintegy 350 forintot — kért a felszereléshez, a bizottmányi gyűlés először „tüzetesen” kivizsgáltatta, hogy mennyi időre akarnak megalakulni és hol, milyen területen működnének? A késlekedő szolgabíró csak a következő hónap 15-én jelentette a „tüzetes” kivizsgálás eredmé-

nyét. Egyben szemrehányással állapította meg, hogy a csapat működésére időközben már a kormánybiztos engedélyt adott²⁷⁾. Hivatalos ösztökélésre Soldos Sándor is alakított szabadcsapatot, de ez sem járt több eredménnyel. A megye-szervezte népfelkelő szabadcsapatokról magának Kossuthnak is eléggé lesújtó véleménye volt. „...a szabadcsapat alakítási tervre nézve... pusztán tapasztalására figyelmeztetem, Mesterházy portyázóit kivéve, kik kitűnő szolgálatot tesznek, még mindenik szabadcsapat halva született, pedig az állományok temérdekbe kerülnek,²⁸⁾ — írja Kossuth 1849 február 10-én Repeczky Ferencnek, Heves megye kormánybiztosának.

A forradalmi harc sok irányú szervezésére maga a megyei apparátus szervezete sem volt kielégítő. A feudális érdekeknek megfelelően a jobbágyok megfenyítésében, a jobbágyszökések megakadályozásában, a feudális tulajdon védeimében még megállta helyét a laza szolgabírói- és esküdtrendszer a maga bürokráciájával, de a harcra való szervezés, a vezetés követelményeinek már nem felelt meg.

A honvédelmi harcra való felkészülés félszeg végrehajtásának oka a megyei nemesség magatartásában gyökerezett. A megyei nemesség még a nemzetiségek elleni harc folyamán vállalta a vezető szerepet. De már Windischgrätz betörésekor hol osztotta a baloldal és Kossuth álláspontját a harc folytatására vonatkozóan, hol pedig akadályozta a küzdelmet. Windischgrätz megjelenésekor legszívesebben árulóvá vált volna, de a kényszerítő körülmények folytán ettől visszatáncolt. „...hogy a köznemességnek a forradalom különböző szakaszaiban tanúsított magatartását megértsük... figyelembe kell vennünk, hogy...nagymértékben differenciálódott...élesen meg kell különböztetnünk a jómódú középbirtokos nemességet a köznemesség alacsonyabb, jelentős mértékben polgári értelmiséggé vált részétől...²⁹⁾ Az értelmiséggé vált csoport támogatta Kossuth politikáját. Heves megyében ezek voltak az erélyes kezű kormánybiztosok, mint például Repeczky Ferenc és Halassy Kázmér, akik ellensúlyozták a birtokos réteg árulását. „Ugyanakkor a köznemesség felső rétege mind életmódjának igen sok megnyilatkozásában, mind pedig családi kapcsolatai révén közel állott a szabadságharcot nyíltan eláruló arisztokráciához.”

A köznemesség gazdasági és politikai helyzete is kettős volt. A feudalizmus felszámolása, a belső piac megteremtése kétségen kívül érdeke volt, ugyanakkor azonban a gyenge ausztriai piacot sem akarta elveszíteni³⁰⁾.

A megyei nemesség ingadozásának, a tömegek mozgósításától való húzódozásának alapvető oka nem a szervezeti kérdések-

ben, nem a differenciáltságában vagy kettős politikai helyzetében gyökerezett elsősorban. Magatartásának legfőbb okát az osztályhelyzetében, közelebről a parasztsághoz való viszonyában kell keresnünk, hiszen az egyre erősödő harc folyamán a megyei nemességnek a paraszti tömegeket kellett volna felfegyverezniök. Mindezt akkor kellett volna megtenniök, amikor ők maguk is féltek a paraszti tömegektől. Attól féltek, hogy a parasztnak a földesurak ellen fogják fordítani a kezükbe adott fegyvert, hogy először jogos követeléseiket elégtessék ki.

Az 1848-as jobbágyfelszabadítás ugyanis nem volt teljes. A törvények megszüntették ugyan a jobbágyságot, de nem számolták fel gyökeresen a feudalizmust. A parasztnak és a földesurak között még igen sok feudális kapocs maradt meg. Nem vizsgálták felül a korábbi jogtalan birtokelvételeket. A zsellérek nem kaptak földet. A bor-, húsmérés, halászat, vadászat stb. jogát, a kisebb királyi haszonvételeket továbbra is csak a földesurak élvezték. A ki nem elégitett parasztság egyre erősebben, nyomatékosabban adott kifejezést elégedetlenségének. Az 1848 márciusától meginduló paraszttorzalmak egyre erősödő tendenciát mutattak Heves megyében is. Okai itt sem tértek el az országos okoktól. Hevesen azért elégedetlenkedtek, mert a földesúr majorsági birtokoknak nyilvánította az úrbéres földeket, minek következtében a volt úrbéres jobbágyok földet nem kaptak³¹). Bodonyban 1848 májusában foglalta el a nép a Hosszúbérc-Árnyéka és a Kis-Tölgyes nevű réteket³²). Török-szentmiklóson a halászat miatt volt mozgolódás³³). Tiszasáson és Gyöngyöstarjánban a tagosítás miatt „háborogtak” a parasztnak.³⁴) Az osztrák csapatok betörésekor még mindig voltak mozgolódások — Abasáron „...a bormérési tilalmat nem veszik semmibe...” — panasztak a birtokosok³⁵). Eger környékén az érseki uradalom erdeit használták a lakosok, amint az Kaidhart Antal segélykérő leveléből kitűnik, „...az Eger várossa közelében fekvő érseki uradalmi erdőben az egri, ezeken kívül a felnémeti, baktai, deméndi, szőláti, szarvaskői, fedemesi és bátori lakosok temérdek pusztításokat visznek véghez s minthogy egyszerre igen nagy számmal, gyakran százan, sőt kétszázán is jelennek meg fahordás végett, az erdő örök őket nem akadályozhatják, így uradalmi erővel őket eltiltani és meggátolni nem lehet...”³⁶) kéri a magánereővel nem korlátozható fahordást megszüntettetni. Ugyanakkor a mátraballai és a mátraderecskei lakosok gróf Károlyi György erdeit pusztították³⁷).

A forradalom és szabadságharc egyre erősödő harcot igénylő szakaszát csak úgy lehetett sikerrel végigharcolni, ha a küzdelembe bevonják a nép széles rétegeit. Ez viszont a parasztság

jogos követeléseinek kielégítése nélkül nehezen volt lehetséges. Hogy valóban ez lett volna a leghelyesebb megoldás, azt a cibakházi átjáró sikeres védelme is bizonyítja. Cibakházánál az előrenyomuló ellenség át akart kelni a Tiszán, de próbálkozását Tiszasas, Mezőtúr, Tiszabő és a környékbeli helységek Tiszához felvonuló népe visszaverte Mesterházy őrnagy vezetésével. Az eredmény alapoka Bangya őrnagy rendelkezésében rejlik, aki által Soldos főszolgabíró jelentése szerint „...Tiszabeő helységben... a regálék megszünteknek nyilvánítván, a nép előtt kihirdettetni rendeltetett...” A nép lelkesedését a megyei bizottmány „rendszabályozása” még akkor sem tudta megtörni, amikor arra vonatkozóan intézkedtek, hogy ehhez hasonló „rendellenességek” ne fordulhassanak elő. A megyei bizottmány ui. nem késlekedett intézkedni, hogy illetékes helyen torolják meg ezt a sérelmet és vegyék elejét a hasonló eseteknek. Határozatából kitűnik, hogy meghagyta Soldos szolgabírónak „...misperint mind a helység elöljáróit, úgy másokat a borméréstől tiltsa el s ha ebbeli eltiltása következtében is találkozónának, ktk a törvény szigorú rendelete ellenére is bort mérni merészkednének, azokat rögtön elfogatván megfenyítés végett Tiszafüredre küldje át. Egyébiránt a főszolgabírói jelentés következtében annak csatlóványival együtt a megyében működő kormánybiztos hivatalos levél által az iránt fogván megkerestetni, miszerint e tárgyra nézve magát a katonai parancsnoksággal érintkezésbe tevén, nevezett őrnagyot ily törvénytelen rendeletek kiadásától, mely által a törvényeket gyakorta balul magyarázó nép könnyen tévútra vezethetik, az illető katonai parancsnokság úlján szigorúan tiltsa el, ennek folytán még az iránt is megkerestetni határozatván, miként arra nézve, hogy a katonai hatóság minden polgári dolgok intézésébe való beavatkozástól... eltiltasék...”^{37a)}

A fegyveres harc élesedő szakaszán a népet csak úgy lehetett volna bevonni a totális harcba, ha a parasztsággal kapcsolatos intézkedések az agrárdemokrácia felé mutattak volna. Ez viszont a nemesi birtok megnyirbálása felé mutatott, ezért nem merte, — vagy csak felemásan, ide-oda forogva — vállalni a megyei nemesség a szabadságharcot. „...A liberális nemesség nem a feudalizmussal való gyökeres leszámolásnak, hanem a vele való kiegyezésnek az irányzatát képviselte a forradalomban, még pedig annak mindkét főkérdésében; mind a nemzeti függetlenség kivívásában, mind pedig — és még sokkal merevebben — a jobbágytság felszabadításában...”³⁸⁾

Mégis — felvethetjük a kérdést — miért van az, hogy a köz-

nemesség, ha ingadozva is, de tovább sodródott a fegyveres harc folytatásában?

A nemesség állásfoglalását befolyásolta a megszállott területen megteremtett rémuralom, a birtokelkobzástól való félelem, (Kürthy birtokának zároltatási rendelete) terményeik, marhák elrekvirálása és a kormánybiztosok ébersége³⁹).

A forradalom és a szabadságharc folyamán a megyei apparátus korszerűtlensége a megyei nemesség megbízhatatlansága következtében „...a végrehajtó hatalom gyakorlásában a Honvédelmi Bizottmánynak ...a minisztériumoknál és az alsóbbrendű hatóságoknál, megyéknél, városoknál ...sokkal közvetlenebbül és főleg gyorsabban irányítható és működő szervekre volt szükségük, kik az esetenként adódó egyes feladatok elvégzésére összpontosítottak minden rendelkezésükre álló erőt. Ezek a kormánybiztosok voltak”⁴⁰).

A kormánybiztosok többségben a megyei nemesség radikális elemei közül kerültek ki, kik már teljesen elszakadtak, vagy elszakadóban voltak földbirtokuktól. Ők már a reformkorban is Kossuth köré tömörültek, megbízatásuk folyamán pedig magát Kossuthot képviselték. „Rajtuk keresztül maga Kossuth hatott.” Feladatuk a pillanatnyi szükségnek megfelelően más és más volt. Mikor a hadianyag továbbítása, a kormánynak Pestről való elköltözése volt a fontos, akkor a tevékeny Halassy Kázmért nevezték ki Szolnokra szállítási kormánybiztosnak. A hadsereg ruházatának gyors elkészítésére volt szükség? Hogy az egri termelést irányítsa, Babits Istvánt tették meg ruházati biztosnak. Voltak teljhatalmú kormánybiztosok is, egy-egy országrészre, vagy csak egy-egy megyére kiterjedő hatáskörrel, mint például Felső Magyarországon Szemere Bertalan, Heves megyében pedig előbb Puky Miklós, majd Repeczky Ferenc, akik a legváltásosabb helyzetben, a legnehezebb körülmények között irányították a szervezést.

A kormánybiztosok nemcsak Kossuthnak és a Honvédelmi Bizottmánynak élvezték a bizalmát, hanem meg tudták teremteni a nép felé is a kapcsolatot. Puky Miklósnak, mikor komáromi kormánybiztosnak nevezték ki, — mert a komáromi főispán és Halassy Ede kormánybiztos működési helyüket elhagyva, a kormányt nem segítették meg — még a komáromi várban is volt kapcsolata a néppel. Egy parasztember vitte neki a hírt az ellenségről. Repeczky Ferencet pedig sokan keresték fel azzal, hogy orvosolja panaszait. Igen hamar rájött a megye népe arra, hogy ügyes-bajos dolgaikat sokkal gyorsabban és eredményesebben intézik el, ha nem a megyei választmányi gyűléshez küldik kérvényeiket, hanem Repeczky kormánybiztoshoz jut-

tatják el azokat. Biztosak voltak abban is, akik a kormánybiztoshoz fordultak, hogy ügyük elintézése nem jelenti azt, hogy hátrányt szenved a haza szent ügye.

Repeczkyt egyaránt felkeresték kérelmükkel a személyes ügyükben orvoslást kereső parasztok, vagy a közösség nevében a helységek elöljárói. A kötelességüket híven teljesítő tisztviselők, hivatalnokok is elsősorban Repeczkynek jelentettek. A szabadcsapatok szervezésével kapcsolatban szintén hozzá fordultak. A tavaszi hadjárat idejére az lett a helyzet, hogy fontosabb kérdésekben a megye irányítása a megyei Bizottmány kezéből Repeczky kormánybiztoshoz tolódtott át. Ez szükségszerű is volt, mert az elkövetkezendő időszakban az ő erélye tudta biztosítani, hogy Heves megye meg tudott felelni annak a várakozásnak, amit a nemzet elvárt tőle.

Természetesen Repeczky egymagában nem lett volna képes a rendelkezésére álló rövid idő — alig egy hónap leforgása — alatt ilyen sokrétű munkát eredményesen elvégezni. Segítségre volt szüksége. Ki kellett építenie — lehetőleg a megyei apparátuson belül — bizalmi hálózatát. Olyan embereket kellett keresnie, kik tántoríthatatlanul kitartanak a szabadság ügye mellett. Hogy kik voltak ezek, azt egyelőre még nem tudtam pontosan megállapítani, de közülük tartoztak a szolgabírák mellett működő esküdtek, akik az utolsó pillanatig, sőt az ellenség megjelenése után is teljesítették kötelességüket, mint például Filó Sámuel gyöngyösi, vagy Lédik István kápolnai esküdtek. Ők lelkesítették a csüggedőket és szorgalmas pontossággal küldötték feletteseiknek jelentéseiket, melyekben beszámoltak a nép hangulatáról, az ellenség helyzetéről, sőt nem egy esetben annak szándékáról is.

A forradalom és szabadságharc fegyveres eredményeinek igazi alapját a nép anyagi és erkölcsi áldozatvállalása jelentette. Még akkor is azt jelentette volna, ha a nemesség egységesen és ingadozásmentesen lép fel a fegyveres önvédelmi harc folyamán. Nemcsak a katonai kiegészítés és a pénzalap biztosításának jelentős része hárult Heves megyére 1849 januárjától, hanem egyre fokozódó gondot jelentett a hadsereg utánpótlásának lebonyolítása is. Heves megye népének kellett gondoskodnia a katonaság elszállásolásáról, ételméről és a lovaknak szükséges takarmányról egyaránt. Nem egy esetben a kenyérsütés, vagy a meleg étel készítése is a lakosság feladata volt. Az asszonyoknak vállalni kellett a szegényes felszerelésű és megfelelő számú személyzettel el nem látott tábori kórházaknál a sebesültek ápolását is. A férfiaknak pedig szükség esetén fegyverrel a kézben kellett helytállani, hogy megkönnyítsék a honvéd-

sereg harcát. A nép áldozatvállalása azért is nagyértékű, mert a katonaság ellátása, vagy a hadászatiilag fontos munkák elvégzése gyakran egybeesett a tavaszi vető-, nyári arató-, vagy az őszi betakarító munkával.

A megye népének áldozatvállalása — különösen az anyagi terhek tekintetében — a szabadságharc folyamán mindvégig megnyilvánult. De voltak a szabadságharcnak olyan szakaszai is, amikor a földhöz nem jutott parasztok kimondottan húzódoztak a katonáskodástól. A nemzetiségek elleni harc idején ugyan még nagy volt a lelkesedés a nemzetőregységekben, azonban ez a kezdeti lelkesedés 1848 végére hovatovább lelohadt, hiszen a jobbágyfelszabadítással kapcsolatos paraszti sérelmeket még 1848 őszén sem orvosolták, mozgalmait pedig a legteljesebb szigorral torolták meg. Ennek természetesen az lett a következménye, hogy a megye parasztsága húzódozott a katonáskodástól. Az az ideológia alakult ki, hogy a háború nem is annyira az ő érdekük, hanem inkább az urak huncutsága, vagy legfeljebb az urak és a király külön ügye. Abád községben egészen világosan határozták meg véleményüket a parasztok: „...mitől mennénk mi nemzetőröknek, mikor semmi földünk nints, menjen, kinek földje van...”⁴¹)

A parasztságnak ez a passzivitása — különösen a földdel ki nem elégített parasztoknál — csak akkor olvadt fel, amikor otthonukba tört be az ellenség, veszélyeztetve látták házi tűzhelyeiket és a jövő gazdasági év perspektívája az ellenséges rablások következtében még homályosan sem bontakozhatott ki előttük. Passzivitásuk feloldódásában az is közrejátszott — Windischgrätznek minden ígérete ellenére —, hogy az osztrák sereggel a forradalmat és szabadságharcot nyíltan eláruló főnemesiség tagjai is megjelentek, akiknek működése egyet jelentett az 1848-as vívmányok eltörlésének a lehetőségével.

A tavaszi hadjáratra Heves megye területére koncentrált a hadvezetőség a honvédsereget. Mintegy harmincezernyi honvéd elszállásolása, élelmezése hárult a megye lakosságára akkor, amikor a megye vezetősége is siralmas képet festett a lakosság anyagi helyzetéről az 1849 január 3.-i jegyzőkönyvben: „Megyénkből a mult esztendő augusztus elejétől kezdve nemzetőrségünk egy nagy része több táborokbani küldetése, úgy nemkülönben a nép felkelés el rendezése által annyira nyomasztva lévén (t. i. a nép — B. Gy.) hogy a *minden napi élelem beli cikkeknek meg szerzése után adójának igen csekély részét röhatta le*, másrészt pedig a mind untalan általutazó katonaság részére mulhatatlanul kiszolgáltatni kellő természetvénybelieknek illetőségen felüli ki szolgáltatása által túlterheltetvén, azon remény-

sugár sem maradt fent, hogy a mostani zavaros körülményekből folyvást.... a még ekkoráig ki nem vethetett, de még a múlt évekből fentmaradt öszvegből is valamely csekély részt behajtani lehetséges volna..."⁴²⁾ Ennek ellenére az egyes községek zúgolódás nélkül teljesítették a hadsereggel, az őket védő honvédséggel szemben hazafias kötelességüket. Verpeléten például közel 21.000 katona fordult meg, és a lakosság ennyinek adott szállást, és az asszonyok ennyi emberre főztek. A megyei költségvetés 135.000 kényeret vett számításba egy fél évre a katonaság számára, de a hadihelyzet alakulásával ez a szám többszörösére emelkedett fel. Ennek ellenére ritka eset volt az, amikor a katonai hatóságok panaszkodtak volna, hogy a községek kenyérszállítmányai elmaradnak. A tiszaroffiak, mikor szállítás közben élvezhetetlenné ázott a katonaság számára küldött kenyér, minden zúgolódás nélkül megegyeszer teljesítették a kenyérszolgáltatást. Egy hónap múltán, mikor az ellenséges veszély már elmúlt, mindössze csak annyit jegyeztek meg folyamodványukban, hogy eszközölje ki számára a megyei bizottmány azt, hogy a ki nem fizetett kenyerek árát megkapják. „...miután a nép a maga szájától elvonva adta a katonaságnak a kényeret, kéri, hogy a roffi szegénység kenyere és fáradsága díjához minél előbb hozzá juthasson..."⁴³⁾, írják folyamodványukban a község előljárói.

Ha pedig az egyes községek a legjobb akarat mellett sem tudtak eleget tenni a honvédséggel kapcsolatos élelmezési kötelezettségüknek, akkor a gazdagabb lakosokat szólították fel a gabonaneműek felajánlására. A tiszai bírák is a haza sorsán való aggodásukat és segíteni akarásukat fejezik ki a március 9-én Repeczkyhez írott levelükben. „...Almon (Ámon, B. Gy.) Ferenc tábori biztos úr rendelete folytán kebelünkben naponta 6000 részlet kényeret köteleztetett kiadatni. Minek nyomán, minthogy helységünk az itt szállásolt katonák által csaknem ki emésztetett Élelmeiből — felszólítottuk az itteni birtokos urakat — érintett kenyér részletek napontai ki adásában birtok-aránylag ki vetve — több lakos társaikkal együtt, kiknek már be tevő falatjok sintsz; de ők öszve nem gyűlvén mindnyájan, — haza fiúi kötelességük s a Kormány parancsára érintett fontos tárgyról — értekezendő... Akik jelen voltak is (mondták — B. Gy.) gondoskodik a bíró.... Megjegyezvén azt, hogy helységünk(nek) semmi leg kisebb jövedelme nints — s így mi mit tegyünk? *Vannak birtokosok, kiknek 200-300 köből élelők van, de ha kérjük, hogy adjanak, mi kisüttetjük, és még az álladalom ki is fizetteti, -- nem adnak. Es mi honnan teremtsünk! a miért alázatosan kérjük Kormány Biztos Urat, e tárgyban bölcs belátása szerint ta-*

nácsot adni hovatovább kegyeskedjen — nehogy annyira kedvelt magyar hazánk ily körülményeiben hiányt e Csekély helység által is szenvedjen"^{43a}).

Ugyanakkor, amikor a nép a magyar hadsereg számára ajánlotta élelmét, munkaerejét, sőt otthonát is, mindezt az ellenségtől megtagadta. Téli idején is vállalta a menekülés viszontagságait, a hajléktalanságot, és azt, hogy elmenekítette élelmét, búzáját, állatállományát a menekülés közben el fogja veszteni. „...Kápolnáról a népség nagyobb száma barmaikkal és élelmekkel együtt kivonult...”⁴⁴) — jelentette az ellenség közeledtére Lédik István Repeczkynek február 19-én. A császáriak látták az elhagyott falut és jobbnak találták, ha Kompoltra, a kastély kertjébe szállásolják el magukat. Arra a hírre, hogy az ellenség egy helyre zsúfolódott össze, huszárjaink megjelentek és megtámadták az ellenséget. A megszalajtott osztrák csapat ötven halottat, 30—35 foglyot, fegyvereket és mintegy 39 lovat hagyott hátra. Annak ellenére, hogy a lakosság számolt az ellenség garázdálkodásával, a harc közbeni gyújtogatásokkal, az épületek megrongálódásával, mégis az tűnik ki Lédik István esküdt jelentésének befejező soraiból, hogy a közhangulat a legjobb, sőt, „...ha huszárjaink a csatát a néppel tudatva kezdik, az erre fordítandó nép felkeléssel dúsabb eredmény eszközölthetett volna...”

A hadsereg anyagutánpótlásának lebonyolítására mai modern szállítási eszközök nem állottak rendelkezésre. Egyetlen szállítási eszköz a lófogatú szekér volt, melynek teherbírása a nagy sár és a rossz utak következtében nem volt megfelelő. A 30—40 ezer ember állandó harckész helyzetének fenntartásához igen sok szállító eszközre volt szükség. Hogy mennyi fuvart állított ki a megye népe, arra nézve még nincsenek pontos adataim, de mindenesetre eligazítást nyújt az, hogy egy hónap leforgása alatt több mint harminc gazda jelentette, hogy lova a hadseregnek való szállítás közben elhullott és kérték azok árát megtéríteni.

A hadsereg győzelmének igen fontos előfeltétele az, hogy felvonulását, hadmozdulatait gyorsan, váratlanul hajtsa végre. A csata folyamán pedig minél meglepetésszerűbben történjék meg az átcsoportosítás. Ehhez jó utak és teherbíró hidak szükségesek. A tavaszi hadjárat előtt a megye útjai és hidjai csak nagy jóakarattal voltak karbantartottaknak mondhatók. Az olvadással, esőzéssel járó sár pedig még járhatatlanabbakká tette azokat, különösen a tüzérség számára. Az utak rendbehozására nem volt elegendő idő, de ahhoz az időjárás sem volt alkalmas. Március hónapra inkább a veszéllyel kellett számolni,

hogy a Tisza áradása lehetetlenné teszi a legfőbb felvonulási út, — a Poroszló—Tiszafüred—Kápolna felé vezető út használatát. A Poroszló—Tiszafüred közötti töltés ugyanis nem bírta volna ki a Tisza áradását. Ezt a szakaszt kellett először megjavítani. A nehézséget ezzel kapcsolatban viszont az jelentette, hogy olyan helységekből kellett odarendelni munkaeerőt, melyek már amúgy is túl voltak terhelve. A munkálatokhoz szinte bajtársi áldozatkészséggel mozdult meg a távolabbi helységek népe, a több mint egy napi járóföldre lévő gyöngyösi, mátrai, tarnai járások lakossága, hogy ezt a felvonulást biztosító munkát elvégezze⁴⁵). Ha kezdetben volt is panasz a katonai műszaki vezetők részéről, hogy alig jelentek meg a munkahelyen az egri ácsok kivételével 50—60 főnél többen, de mégis csak sikerült elérni azt, hogy a felvonulást lehetővé, biztonságosabbá tegyék.

Hadikórházaink, — különösen pedig az egri — kötszerrel és gyógyszerrel gyengén voltak felszerelve. Pénzben is állandóan hiányt szenvedtek. Hívatásos orvos is csak egyedül nyújtott segítséget a betegeknek, ami sokszor — kötözőanyag, gyógyszer és élelem híján — csak jó szóból állhatott. Ekkor az asszonyok siettek a haza segítségére. A nagy francia forradalom tépéscsináló jeleneteire emlékeztet legjobban az az áldozatkészség, melyet a nagylányai asszonyok hoztak: összeszedték a nélkülözhető fehér ruhaneműt, tépést csináltak belőle, és elküldték Egerbe a főtanoda épületébe (mostani főiskola) elhelyezett hadikórház részére⁴⁶). Amikor pedig az ellenség által veszélyeztetett Egerből Tiszafüredre tették át a hadikórházat és olyan helyzetbe került, hogy „.....az emberi kebel el borzad azon nyomor látásán, melyben a betegek sinlenek...”⁴⁷) — mint azt a jelentés megvilágítja, akkor a füredi asszonyok nyújtottak segítséget.

A nép áldozatos harca, fegyveres megmozdulása nemcsak a hadsereg felvonulását tette lehetővé, nemcsak a hadsereggel való összhangot teremtette meg, hanem hatott az értelmiség nép felé tekintő tagjaira is. Ujhelyi Móric czompodai lakos a lőszerhiányon akart segíteni: salétrom nélküli lőporral kísérletezett. A hivatalnokok közül pedig honvédnak állottak be egypáran. Közülük Axman Ferencről a megyei választmányi gyűlésen is dicsérőleg emlékeznek meg, helyeselve eljárását. „.....Axman Ferenc, jelenleg 47. zászlóaljbeli őrmester, ki hazafiúi keblének őszinte sugallatából, mikor midőn a hazának vésznapjai borongtak annak egén, a kápolnai és verpeléti csaták, s seregeinknek T. Füredre történt vonulása alkalmával, midőn ezerek csüggedtek el, felfogva hazafiúi legszentebb kötelességét elszakadt egyszerű polgári körünkéből... szerény önérzettel táborba szállt, s

mint honvéd ezek sorába beállott...”⁴⁸⁾ Nyilván a Tisza-vonal népének áldozatvállalása növelte Kardosi Antal mérnöknek is az önbizalmát, harcos lendületét. Kardosinak a Tisza-vonal őrzésénél volt megbízatása. Mikor tudomásul vette a leváltását, az ifjú parancsnok nem vette fel a neki járó pénzösszeget azzal a megokolással: „...havi díjjam is meg volt állapítva, de mert működésem hazám éránt történt, — nem ismerek havi díjt...”⁴⁹⁾ Jutalmul pedig megható szavakkal kéri Repeczky Ferenc kormánybiztostól „... kérem egyszersmind, ha többé itt hazámnak nem szolgálhatok, fáradozásom jutalma legyen egy úli levél, mellyel szabadon mehetek a pesti légió után, vagy máshová...” (t. i. harcolni — B. Gy.)^{49a)}

A fegyveres harc folyamán a legnagyobb áldozatot a katonáskodás és az azzal járó véráldozat jelentette. Heves megye 1848-as évi újonccéllítási kötelezettsége 4262 fő volt. Ebből 1849 május 3-ig 3351 főt, tehát az egésznek 78.5 százalékát állították ki.⁵⁰⁾ A megye a fennmaradó 21 százalékot is csak azért nem tudta kiállítani, mert az ellenség által megszállott területről nehézségekbe ütközött az újonccéllítás.⁵¹⁾ Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a megszállott, vagy a megszállással veszélyeztetett helységek elfeledkeztek volna kötelességükről. Törökszentmiklóson például, amikor nehézségekbe ütközött az újoncok elindítása, úgy oldották meg az újonchátralék kiegyenlítését, hogy a besorozott, de a körülmények folytán útnak nem indított újoncokat az átvonuló Vécsey tábornoknak adták át, aki az egyik zászlóalját egészítette ki velük.⁵²⁾

A megyei újonclétszám természetesen nem fedi teljes mértékben a lakosság katonai szolgálattal kapcsolatos áldozatvállalását. Még számos Heves megyei önkéntes volt a Hunyadi-csatában. Molnár János besenyői lakos az 1. számú huszárezredben szolgált, Kovács Elek pedig Pétervárad várában volt az első naptól fogva.⁵³⁾ A megyei újoncokon kívül még mintegy hatszázan jelentkeztek féléves önkéntesnek, akiknek nagy része Guyon parancsnoksága alatt a nagyszombati csatában vitézkedett. „...Guyon 1700 fő embere 16000 ellenség ellen, szuronyviadalban, szemtől-szembe, mell mell iránt, öt egész óra hosszat tartotta magát. Elesett közel fele, a többi kivágta magát...”⁵⁴⁾ Az elesettek között sok Heves megyei vérzett el, a többi pedig félév után sem hagyta el a hadsereget, hanem beállott rendes katonának.

A nép igaz hazaszeretetét az igazolja legjobban, hogy a közvetlen ellenséges veszélytől számított három hónap leforgása alatt nem élt a katonaságtól való felmentés jogával. Pedig a családfő, vagy a családot eltartó legidősebb fiú katonai

felmentését maga a törvény is megengedte. 1849 januárjától ápr. közepéig összesen csak nyolcan kérték a katonaság alól való felmentésüket; elsősorban olyanok, akik földdel rendelkeztek. A zsellérek, napszámosok közül, akik nem kaptak semmit 1848-tól, csak egy kérte a felmentését, de ő is már csak akkor, amikor elmúlt a közvetlen ellenséges veszély. 1849 május 16-án olvasták fel a megyegyűlésen a szerény hangú kérelmet: „...őreg Holló József és családja 22 éves Mihály fiát, aki a folyamodót, annyát és nevetlen öt gyermekét *kapájával tartja*, a katonaszkodástól felmenteni kéri....”⁵⁵)

A reguláris katonaság létszámában még korántsem merült ki a nép hadereje. Feladatok vártak még rá az ellenséges betörés alkalmával. Akkor kezdődtek el az áldozatokban, erőfeszítésekben és hősiességben egyaránt gazdag gerilla-harcok. Egy-egy terület számára ezek a harcok jelentik az 1848—49-es forradalom és szabadságharc legszebb hagyományait. Jellasich betörését, menekülését végigkísérték a hadseregét csipkedő paraszti gerillák, nem egyszer tömeges megmozdulások. Schweháttól Pestig Windischgrätzet nyugtalanították. Pesttől a tavaszi hadjáratig pedig a hevesi népre várt ez a feladat. A múlt történet írása elhanyagolta a gerillaharcok és a népfelkelés történetének megírását, részleteinek feltárását. Egyelőre, éppen azért aránylag kevés adattal rendelkezünk, de ez a kevés adat is világosságot derít arra, hogy sűrűbb, állandóbb jellegű és egymással összekötöttségben álló megmozdulásokról van szó.

A gerillaharcászat, vagy a népfelkelés nem fej nélküli ősza-visszavagdalkozás, mint ahogyan azt a hivatalos katonai vezetők igyekeztek beállítani és ennek megfelelően legfeljebb tudomásul vették, hogy vannak, de legjobban szerettek volna tőlük, mint „katonai kontároktól” megszabadulni. A mozgékony gerillacsapatok könnyen reagáltak a hadihelyzet alakulására és ennek megfelelően tudták változtatni harcmódorukat. Amikor biztosítani kellett a hadsereg gyülekezését, akkor az erőszakos ellenséges felderítéseket akadályozták meg. Megrohanták az ellenséges felderítő csapatot és üldözték, hajtották maguk előtt. Megnövekedtek az útközben csatlakozottakkal és úgy nagyobb erő látszatát keltezték. Nem egyszer ők készítették az ellenséget az óvatos időhúzásra. Ha oldalvéd kellett egy reguláris csapatnak, akkor azt a feladatot is el tudták látni. Védelmi harcot is folytathattak, ahol nem a mozgó, gyorsan irányt változtató taktikát alkalmazták, hanem egy helyben maradva, utolsó csepp vérig is kitartottak, hogy birtokukban tudjanak tartani egy magaslátot, vagy védelmi vonalat. Ha már megszállott területen alakultak, akkor az ellenséget nyugtalanították, ide-odavonulga-

tásra kényszerítették. A visszavonuló ellenséget pedig üldözték, elvették tőle az utánpótlását, a fegyvereit, szaporították a foglyok számát.

Az első „portyázó” csapat magvát Mesterházy őrnagy szervezte meg Mezőtúr, Törökszentmiklós, Tiszaroff, Tiszásas helységek népéből. Szolnok veszélyeztetése, az ellenség Tiszán való átkelésének szándéka szabta meg feladatukat, amit a Perczel-féle hadműveletnél sikerrel teljesítettek. Perczel január 22-re rendezte csapatát úgy, hogy a szolnoki Tisza-hidat el is foglalta. 25-ére már Irsáig üldözte az ellenséget⁶⁶). Ez a Kossuth által elrendelt előnyomulás zavarba hozta magát Windischgrätzet is. Perczelnek minden emberére szüksége volt, hogy a lendületesen induló támadást végrehajtsa. Balszárnya viszont merész előretörésével fedezetlen maradt, így azt az ellenség veszélyeztette. Ha az ellenség Cibakháza felől megkerüli, akkor nem csupán egy ütőképes hadsereget kerít be, hanem elfoglalja Mezőtúr, Törökszentmiklós, Karcag térségét is. Az itten alakult gerillacsapat Cibakházánál termett s védte az átkelő helyet. Február elején több kisebb támadást vertek vissza, de visszavertek két nagyobb ellenséges támadást is. „...nevezetesen a Déva-ványai 16 lovas... önkéntesek Dörgő István tizedessel...” a mezőtúriak „...Friedrich százados vezetése alatt...” s „...magokat hősiiesen viselték...”⁶⁷) - jegyzi meg Mesterházy búcsúlevelében.

Schulzig tábornok február 6-án Poroszló irányába küldött ki egy körülbelül 240 főből álló lovascsapatot, hogy derítse fel a Poroszló térségében elhelyezett honvéderőket. Mikor ez az ellenséges csapat megjelent Poroszlón, rövid pár perc múlva már kénytelenek voltak visszafordulni. A helységbe akkor érkezett egy kisebb létszámú magyar csapat is és ennek a segítségére siettek a poroszlóiak, mintegy 4—500-an, kiket Kurdy Józser jegyző szervezett meg az ellenséges támadás esetére. A pár honvéd és a 4—500 kapával, kaszával felfegyverzett paraszt úgy megriasztotta az ellenséget, hogy az „...a Hidvégi pusztára, onnan Kömlőre, később Átányra szaladt”⁶⁸) a hadra kelt néppel a nyomában.” „...onnan merre vette útját, tudni nem lehet...” — fejezi be a jelentés a poroszlóiak hőstettét.

A poroszlói nép helytállása folytán az osztrák hadvezetőségnek tudomásul kellett vennie, hogy nem csupán a reguláris csapatok ellenállásával kell számolniuk, hanem előnyomulásuk közben a nép által alkotott védelmi falba is beleütköznek. Erősen valószínű, hogy a poroszlói példa nem állt elszigetelve. Hiszen az üldözés közben feltétlenül csatlakoztak hozzájuk a kömlőiek és az átányiak is. Ilyen formán, ha nem is döntően, de jelentő-

sen hozzájárultak a poroszlói és a hozzá hasonló esetek ahhoz, hogy az ellenség ne hamarkodja el a támadást. Ez viszont azt eredményezte, hogy a magyar hadsereget a hátra levő időben koncentrálni lehetett, így a kápolnai csata csak február 26-án következett be és alapjában véve nem vált vereséggé.

Népi megmozdulások, gerillaharcok voltak más, elfoglalt területen is. Gyöngyösön akkor kezdődtek el, mikor január 21-én elfoglalták a várost. Mikor az ellenség tovább ment Kápolna irányába, akkor megjelent Gyöngyösön egy huszárrjárőr, amelynek láttán a nép fellelkesülve örvendezett. A huszárok magukkal vitték a hátramaradt Montecuccoli ezredet és a város polgármesterét, aki segítséget nyújtott az osztrák csapatoknak. A gyöngyösi népnek ez az egyelőre szimpátia-jellegű tüntetése a későbbiek folyamán felkeléssé erősödött. Az osztrák sereg egy része február 10-én fordult vissza Gyöngyösre, hogy a lakosságon bosszulja meg a huszárcsínyt. 50 ezer forint sarcot vetett ki a városra, de a gyöngyösi katonák csak egy részét tudták kifizetni, mire az ellenség túsok szedésével biztosította a hiányzó összeget. A megtorlással február 12-re végeztek és eltávoztak Hatvan felé. Még jóformán ki sem tették a lábukat, ismét megjelent egypár huszár. Most már a lakosság is tisztában volt azzal, hogy mi a tennivalója. Kaszára-kapára kaptak és az ellenséges utóvédet megzavarták. Egypár ellenséges katonát el is fogtak. A városba visszajövet letépték a fekete-sárga zászlót és nemzetiszínűt tettek helyébe.⁵⁹⁾ A gyöngyösi ellenállása ezzel még nem ért véget, mert két nap múlva ismét visszafordult az ellenséges csapat. Agyonbombáztatással és szabad rablással fenyegették meg a gyöngyösiakat, majd körülfogták a várost, elállták az utakat. „.....csak ál utakon szökdösnek a népek...”⁶⁰⁾ — jelentette Filo Sámuel esküdt. Az elszökött gyöngyösi katonák a biztonságot jelentő Mátrába vetették be magukat. Minden bizonnyal ők képezték magvát annak a gerillacsapatnak, amely a későbbiek folyamán a Mátravidéken tevékenykedett és a cári intervenció alatt tartotta rettegésben az ellenséget annyira, hogy megtorlásul maga Haynau rendelte el az elfogott két szabadcsapatbeli gyöngyösi polgár kivégzését.

Amint látjuk, a gerillaharcok védekezésből indultak ki, de helyesen, spontán felismerve a helyzetet, támadásba lendültek át. Ahol egyszer elindították a támadást, ott nem volt megállás. Attól kezdve a támadó, megtorló harcot képviselték a szabadcsapatok. Támadó szellemükre mi sem jellemzőbb, mint az Egerbe érkezett győri szabadcsapat kapitányának, Mednyánszky Sándornak Repeczkyhez intézett levele „...A beszállási és élelmezési költségek, melyeket *legényeim* — *kik néhány nap múlva több*

mint százra szaporodnak — igényelnek, kiűseríték pénztáramat annyira, hogy már kínszerítve valék pár száz forintokat kölcsön venni. Minél fogva kérem Kormánybiztos Urat azon körülményre figyelmeztetni; miszerint Egerben még sok szuronyos puskák lévén, azok részint a városházán, részint egyeseknél használatlan hevernek, míg *azok a mi kezeinkben legalább azon hasznót hajtánák, hogy azokkal a szükséges puskákat a németektől megszerezhetnénk.* Kormány Biztos Ur csekély véleményem szerint honunknak igen jó szolgálatot tenne, ha az egri városi hatóságot oda utasítaná, miszerint ez a található szuronyos puskákat és a szükséges töltéseket ideiglenes használatra a Győr megyei szabad csapatnak átengedné...⁶¹).

A gerillaharc alapját, támadó szellemét voltaképpen az ellenség iránti gyűlölet s a már kivívott jogok féltése jelentette, de közrejátszottak még más okok is, amelyek erősítően hatottak rá. A Heves megyei népi harcokra hatással volt, mégpedig feltétlen pozitív hatással, a hazaáruló nagybirtokosok javainak zárolása. Előremutató intézkedéseket láttak benne. Hozzájárult harcaik eredményességéhez — éppúgy, mint a hadseregnél — az a körülmény, tudták: Kossuth a közelben tartózkodik. Buzdítólag hatott a Heves megyei népfelkelésre más megyebeli szabadcsapatok példája is, így a győrieké, akik Egerben jelentkeztek, hogy továbbra is harcolni akarnak az osztrákok ellen.

A gerillák erőt merítettek a forradalom és szabadságharc már meglevő hagyományaiból: a nagyszombati önkéntesek harcából, de legfőképpen saját eredményeikből, a cibakházi csatából és a poroszlói, gyöngyösi megmozdulásból.

A nép mindenütt megmozdult, de legfőképpen ott, ahol látták a hadsereg vezetésében is a támadó szellemet. Mikor általános visszavonulás volt és csak egyedül a Perczel-hadsereg képviselte a támadást, nem volt véletlen az, hogy először az ő seregének működési területén alakult meg sikeresen működő szabadcsapat.

A tavaszi hadjárat utáni időszakban a fegyveres harc mellett úgy állott ki a parasztság, hogy vonakodás nélkül tejesítette az újoncállítást. Az 1849-re kiállított létszámot nótaszóval indították útba a kecskeméti újonctáborba. Katonaállítással válaszolt a polgárság tehetősebb rétegének egy része is. Hartmann Lipót ácsmester két katonát szerelt fel a saját költségén, mint ahogy azt a vármegyei közgyűlési jegyzőkönyv is bizonyítja. „...Hartmann Lipót gyöngyösi áts mester.... ausztriai születésű lévén... azonban a hazának hű polgára lett, midőn a hon a szabadság és függetlenség harcát vívja, melyben ő tettelegesen részt nem vehet, a hon és annak szeretete iránt őszinte vonzal-

ma és szeretete zálogául elhatározá, két, általa, tulajdon költéségen felszerelt honvédet állítani... kik... tőle az állami díjjon felül naponként négy ezüst krajcár díjjal nyerendének..."⁶²). A mesteremberek, kisiparosok a fegyvergyári munkások példájára a haditermelést fokozták. Babits István ruházati kormánybiztos jelentése szerint „...az egri mester emberek, különösen a csizmadiák olly nagy számban állítják ki készítményeiket, hogy azokra hetenként öt-, hatodfélezer pengő kívántatnék ...ennek következtében kérnénk meg a t. minisztériumot, miszerint az olly nagy számmal elé állított lábbeliek, *hetenként ezer pár bakancs és ezer pár csizma* kifizetésére... elegendő pénzt utalványozni szíveskedjék..."⁶³)

A nép azonban nemcsak áldozatot hozott a harc folytatása érdekében, hanem egyben várakozással is fordult a harc további folytatása felé. Várta tőle a negyvennyolcas jobbágyfelszabadítás továbbfejlesztését, a parasztkérdés megoldását. Úgy érezte, hogy neki is köze van a függetlenség kivívásához, az országnak az ellenségtől való megszabadításához. Tudta, hogy ő hozta a legnagyobb áldozatot, tehát neki még adósa a forradalom. Hogy mennyire tudatos volt ez az álláspontja, azt a tavaszi hadjárat utáni parasztmozgalmak igazolják. A tavaszi hadjárat után azokból a helységekből érkezett a legtöbb paraszti sérelmet felsoroló levél, vagy éppen parasztmozgolódás híre a megyéhez, ahol a nép fegyveresen lépett fel az ellenséggel szemben, ahol konkrétan érezték, hogy nekik is van joguk a földhöz, legelőhöz, erdőhöz, borméréshez, stb. A gyöngyössolymosiak a legelőviszonyok rendezéséért folyamodtak. Ugyanakkor az istenmezeiek is a legelőt akarták visszaszerezni. Kál, Tófalu, Fel- és Aldebrő, tehát a harcok által leginkább érintett terület lakossága gróf Károlyi György jószágait foglalta el erőszakkal.⁶⁴) Tisz-örs és Örvény községekben pedig erőszakkal mérték a lakosok a bort⁶⁴). Legöntudatosabb volt a poroszlóiak fellépése: „...A poroszlói közbirtokosság panaszolván, miként Poroszló M. Városában a törvénytelen bormérés és halászat többszöri sikertelen eltiltás után is annyira elharapózott, hogy nemcsak a helybeliek mérnek szabadon bort, hanem a szomszéd községbeliek is kocsikon mérik az utcákon..."⁶⁵) Csak ezek után érthetjük meg, hogy miért húzódozott a megyei nemesség a parasztság harcba való bevonásától. Nagyon jól tudta, hogy ára van annak, ha a parasztság segíti a győzelemre a felszabadító harcot. A győzelem ugyanis magában hordozza a további és egyre erősödő fegyverrel is ellátott parasztmozgalmakat.

A parasztság sokat várt a tavaszi hadjárattól. Megnyilvánult ez a függetlenségi nyilatkozatnak, mint a tavaszi hadjárat

politikai következményének az üdvözlésében is. A függetlenségi nyilatkozatot megyeszerte lelkesen ünnepelték. Kihirdetésekor örömteli népgyűléseket tartottak. A mezőtúriak örömben gyűjtést is indítottak a kórház javára⁶⁶).

A feudalizmus teljes felszámolása 1849 tavaszán sem valósult meg. A hevesiek ennek ellenére Világosig, sőt Világos után is kitartottak a nemzet igazságos ügye mellett. A Bükkhegységben még Világos után is működött szabadcsapat. Spányik százados huszárjai még 1849 szeptemberében is folytattak kisebb csatározásokat az intervenció s hadsereg kozákjaival. Évek múltán pedig, az elnyomatás korában Gyöngyös mutatta meg, hogy ragaszkodnak 1848—49 eszméihez: amikor Ferenc József, a szabadságharcot vérbefojtó császár Magyarországra jött, Gyöngyös volt egyike azoknak a magyar helységeknek, ahol a császárt a legnagyobb ellenszenvvel, a hivatalos jelentés szerint „tisztelet-sértően” fogadták.

A megye népe később is táplálkozott a szabadságharc emlékéből. A kiegyezés után a szabadságharc hagyományai éltetői voltak az agrárszocialista megmozdulásoknak, a magyar proletariátus hősi harcának, de éltetői voltak Magyarország felszabadulásának, 1945-nek is.

JEGYZETEK:

¹ Balázs József, Borus József, Nagy Kálmán: Kossuth a forradalmi honvédelem szervezője. Kossuth Emlékkönyv. Bp. Akadémia Kiad. 1952. I. 300. lap.

^{1/a} Révai József: Marx és a magyar forradalom. Bp. 1953. 12. lap.

² Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 96—7.

³ Bartha István (szerk.): Kossuth Lajos 1848—49-ben. Akadémiai Kiadó. 1953. IV. köt. „Kossuth Lajos a Honvédelmi Bizottmány élén.” 2. rész, 96—99. lap. (Kossuth rendelete Bihar, Szabolcs, Heves ...megyékek... az általános népfelkelés megszervezéséről.)

⁴ Ugyanaz. Ugyanott 96—99. lap.

⁵ Ugyanaz. Ugyanott 96—99. lap.

⁶ Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag. 107—110 és 111—112.

⁷ Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 110.

⁸ Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 192—93. és 231.

⁹ Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag. 401.

¹⁰ Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 96—7.

¹¹ Országos Levéltár: Oberstaadtsamwaltschaft. Pesth I. fasc. (Rpeczky-iratok) pag: 8.

¹² Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 35.

¹³ Ugyanott.

- 14 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 106.
- 15 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 4. és 205.
- 16 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 238.
- 17 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 153.
- 18 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 184—5. és 214—15.
- 19 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 378.
- 20 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 375.
- 21 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 460—61.
- 22 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 396.
- 23 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 259—60.
- 24 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag. 118.
- 25 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 125—27.
- 26 Szederkényi Nándor: Heves vármegye története. Eger. 1893. IV.; 399. lap.
- 27 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 157—58. és 224—225.
- 28 Kossuth L. összes munkái. XIII. Kossuth Lajos 1848—49-ben IV. Kossuth Lajos a Honvédelmi Bizottmány élén. II. rész (Bartha István szerk.) 428. lap.
- 29 Andics Erzsébet: Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen a reformkorban és a forradalom idején: „Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára. Bp. Akadémiai Kiadó. 1952. II. 72. lap.
- 30 Andics Erzsébet: i. m.: 72—73. lap.
- 31 Heves megyei Közlevéltár: Heves úrb. tag. iratai. 1848. aug. 14.
- 32 Heves megyei Közlevéltár: Törvényszéki jk. 1848. pag: 515—16.
- 33 Heves megyei Közlevéltár: Törvényszéki jk. 1848. pag: 1005.
- 34 Heves megyei Közlevéltár: Törvényszéki jk. 1848. pag: 478. és 498.
- 35 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. január—február.
- 36 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 94—96.
- 37 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. január—febr.
- 37/a Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 203.
- 38 Ember Győző: Kossuth a Honvédelmi Bizottmány élén. „Emlékkönyv Kossuth születésének 150. évfordulójára.“ Bp. Akadémiai Kiadó. 1952. I. kötet. 176. lap.
- 39 Andics Erzsébet: i. m.: 84—86. lap.
- 40 Ember Győző: i. m.: 227—28. lap.
- 41 Heves megyei Közlevéltár. Törvényszéki jk. 1848. pag: 944—48. (Fenyítő.)
- 42 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 10—11.
- 43 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: ápr.—máj.
- 43/a Orsz. Levéltár: Oberstaadtsamwaltschaft. I. fasc. (Repeczky-iratok) pag: 73.
- 44 Ugyanaz. Pag: 17—30.
- 45 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 180—81.
- 46 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk: 1849. pag: 123.
- 47 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 292—93.
- 48 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 334—35.
- 49 és 49/a Orsz. Levéltár: Oberstaadtsamwaltschaft. I. fasc. (Repeczky-iratok) pag: 78.
- 50 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 395—96.
- 51 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 187—88.
- 52 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 122—23.
- 53 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 389—90 és 464-65.
- 54 Balázs József. Nagy Kálmán: i. m.: 340. lap.
- 55 Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 379.

⁵⁶ Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről. Pest. 1867. II. köt. 30. lap.

⁵⁷ Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 346—47.

⁵⁸ Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 155—56.

⁵⁹ Hevesmegyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 184—85. és 214-15.

⁶⁰ Orsz. Levéltár: Oberstaadtsamwaltschaft. I. fasc. (Repeczky-iratok) pag: 17.

⁶¹ Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 417.

⁶² Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 337.

⁶³ Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 335.

⁶⁴ Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. április-június.

⁶⁵ Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. máj-június

⁶⁶ Heves megyei Közlevéltár: Közgy. jk. 1849. pag: 445.

1-a Révai József: Marx és a magyar forradalom. Bp. 1953. 12. lap.

(Ahol a lapszám helyett a jegyzetben a hónap van jelezve, az azt jelenti, hogy abban a hónapban a közgyűlések alkalmával többször is tárgyalták az ügyet.)